Maharashtra State Board Class 10 Sanskrit Amod Solutions Chapter 9 धेनोाघः पलायते

Sanskrit Amod Std 10 Digest Chapter 9 धेनोाघः पलायते Textbook Questions and Answers

भाषाभ्यास:

1. पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत ।

प्रश्न अ.
चिमणराव: कस्यां मग्नः?
उत्तरम् :
चिमणराव: पत्रक्रीडायां मग्नः।

प्रश्न आ.
क्रीडायां को व्याघ्रं भल्लूकं च नाटयत:?
उत्तरम् :
क्रीडायां द्वौ बहुरूपधारिणौ नरौ व्यानं भल्लूकं च नाटयतः।

प्रश्न इ.
महिला केन मूर्च्छिता?
उत्तरम् :
महिला व्याघ्रस्य मनुष्यबाण्या भाषणेन मूर्छिता।

प्रश्न ई.
चिमणरावेण किं निश्चितम् ?
उत्तरम् :
सर्कसस्वामिन : साहाय्य करणीयम् इति चिमणरावेण निश्चितम्।

प्रश्न उ.
सर्कसक्रीडायाः प्रारम्भः कदा जात: ?
उत्तरम् :
सर्कसक्रीडाया: प्रारम्भः रात्रौ दशवादने जातः ।

प्रश्न ऊ.
चिमणराव: किमर्थं प्रयत्तवान् ?
उत्तरम् :
चिमणराव यावत् शक्यं जनान् रञ्जयितुं प्रयत्तवान्।

प्रश्न ए.
कैः आनन्देन तालिकावादनम् आरब्धम् ?
उत्तरम् :
उत्तेजितैः प्रेक्षकै: आनन्देन तालिकावादनम् आरब्धम्।

प्रश्न ऐ.
धेन्वा किं लक्षितम् ?
उत्तरम् :
धेनुना इमौ न परिचिती व्याघ्रभल्लूको इति लक्षितम्।

प्रश्न ओ.
भल्लूकः कुत्र आरूढवान् ?
उत्तरम् :
भल्लूक: पटमण्डपस्तम्भम् आरूढवान्।

प्रश्न औ.
प्रेक्षकाः कदा कोलाहलं कृतवन्त: ?

2. माध्यमभाषया उत्तरं लिखत ।

प्रश्न अ.
सर्कसस्वामी किमर्थं चिमणरावं प्रति आगतः ?
उत्तरम् :
'धेनोर्व्याघ्रः पलायते।' या कथेत चिमणरावांच्या स्वभाव वैशिष्ट्यांमुळे जी विनोदनिर्मिती होते त्यामुळे वाचकांच्या चेहऱ्यावर स्मितहास्य उमटते. त्याचप्रमाणे ही कथा म्हणजे एका प्रादेशिक भाषेतून प्राचीन भाषेतील अनुवादाचा उत्कृष्ट नमुना आहे.

https://www.evidyarthi.in/

या कथेचा नायक चिमणराव हा साधाभोळा, प्रामाणिक आणि देशभक्त आहे. त्यांनी 'स्काऊट' सारखाच शूरवीर मुलांचा संघ स्थापन केला, ज्याद्वारे लहान मुलांच्या मनात परोपकार, शौर्य, सहकार्य, समाजसेवेचे संस्कार रुजवण्याचा त्याचा मानस आहे.

सुट्टीमध्ये त्याने बनेश्वर नावाच्या गावात या मुलांच्या चमूला शिबिरासाठी नेले. शिबिराच्या पहिल्याच दिवशी दुपारचे जेवण आटपून चिमणराव मुलांसोबत पत्ते खेळण्यात मग्न असताना, नुकताच परिचय झालेले प्रोफेसर सर्कसवाले त्यांना शोधत आले सर्कशीच्या मालकांना प्रयोगासाठी चिमणरावांचे सहकार्य अपेक्षित होते.

प्रयोगात अस्वल आणि वाघाचे सोंग घेणाऱ्या व्यक्ती भांडणादरम्यान जखमी झाल्या होत्या. त्यामुळे सर्कसच्या मालकांनी चिमणरावांना विनंती केली, की मुलांच्या संघातील दोघांना त्या दिवशीच्या प्रयोगात अस्वल व वाघाचे सोंग घेण्याची परवानगी द्यावी, जेणेकरुन प्रयोग न फसता यशस्वीपणे पूर्ण होईल.

प्रश्न आ.
सर्कसक्रीडायाः आरम्भात् पूर्वं किं किम् अभवत् ?
उत्तरम् :
धेनोर्व्याघ्रः पलायते।' या कथेत चिमणरावांच्या स्वभाव वैशिष्ट्यांमुळे जी विनोदनिर्मिती होते त्यामुळे वाचकांच्या चेहऱ्यावर स्मितहास्य उमटते. त्याचप्रमाणे ही कथा म्हणजे एका प्रादेशिक भाषेतून प्राचीन भाषेतील अनुवादाचा उत्कृष्ट नमुना आहे.

सर्कशीच्या मालकांनी प्रयोगासाठी सहकार्य करण्याच्या विनंतीचा चिमणरावांनी स्वीकार केला. त्यांनी आपल्या चमूतील बालवीरांपैकी अब्दुलची निवड अस्वलाच्या सोंगासाठी केली आणि ते स्वतः वाघाच्या वेशात तयार झाले. प्रयोग सुरु होण्यापूर्वी ते दोघे आपापले सोंग घेऊन नेमलेल्या पिंजऱ्यांत शिरले. वाघाचे सोंग घेतलेल्या चिमणरावांच्या पिंजऱ्यासमोर तोबा गर्दी जमली होती, त्यांनी प्रेक्षकांचे मनोरंजन करण्याचा प्रयत्न केला मात्र प्रेक्षक, 'अरे, हा काय वाघ आहे? किती कृश आहे,' अशी त्यांची खिल्ली उडवू लागले.

चिमणरावांनी वाघासारखी डरकाळी फोडल्यामुळे आईसोबत वाघ बघायला आलेला एक मुलगा घाबरला. तेव्हा त्याच्या आईन रागात वाघाला दगड फेकून मारला. परंतु त्यामुळे वाघाच्या वेशातील चिमणराव जखमी झाले. क्षणभर हे सगळे नाटक विसरून ते वेदनेने ओरडले, 'पिंजऱ्यातल्या वाघाला बघून बायका दगड मारतात.' त्यांचे हे वाक्य पूर्ण होण्याआधीच मनुष्यवाणीत बोलणाऱ्या वाघाला बघून ती बाई चक्रावली.

‘भूत आहे भूत’, असे किंचाळत ती चक्कर येऊन जमिनीवर पडली. त्यानंतर चिमणरावांचा मुलगा राघु पिंजऱ्याजवळ येऊन मधेच त्यांना म्हणाला, ‘आप्पा, तुम्हांला चहा प्यायचा आहे का?’ अशाप्रकारे वाघाला वडील म्हणून संबोधणारा मुलगा पाहून प्रेक्षक अधिकच संभ्रमात पडले. अशाप्रकारे, सर्कशीचा प्रयोग सुरु होण्यापूर्वीच तंबूत गडबड-गोंधळाचे वातावरण निर्माण झाले.

प्रश्न इ.
पशूनां सहभोजनसमये कः हास्यपूर्णः अनवस्थाप्रसङ्गः समुत्पन्नः?
उत्तरम् :
‘धेनोव्याघ्रः पलायते।’ या कथेत चिमणरावांच्या स्वभाव वैशिष्ट्यांमुळे जी विनोदनिर्मिती होते त्यामुळे वाचकांच्या चेहऱ्यावर स्मितहास्य उमटते. त्याचप्रमाणे ही कथा म्हणजे एका प्रादेशिक भाषेतून प्राचीन भाषेतील अनुवादाचा उत्कृष्ट नमुना आहे. सर्कशीच्या मालकांच्या विनंतीचा स्वीकार करून चिमणराव व अब्दुलने अनुक्रमे वाघ व अस्वलाचे सोंग घेतले. प्रयोग रात्री 10 ला सुरू झाला. प्राण्यांच्या सहभोजनाचा लोकप्रिय कार्यक्रम 12 वाजता सुरू झाला.

प्रेक्षकांची उत्सुकता शिगेला पोहोचली. मंचावर तीन खुर्त्या आणि मधोमध एक गोलाकार टेबल ठेवण्यात आले. चिमणराव व अब्दुल आपापल्या खुर्चीत जाऊन बसले. त्या कार्यक्रमातील तिसरा प्राणी म्हणजे गाय सुद्धा मंचावर आली. चिमणराव आणि अब्दुल प्राण्यांचे सोंग घेऊन बसले होते, ती गाय मात्र खरीखुरी होते.

प्राण्यांसमोर खाद्य वाढले जात असता प्रेक्षकांनी आनंद आणि उत्सुकतेने टाळ्यांचा कडकडाट केला. त्या गायीला पूर्वी जे प्राण्यांचे सोंग घ्यायचे त्यांच्यासोबत कार्यक्रम करण्याचा सराव होता. परंतु थोड्याच वेळात गायीच्या लक्षात आले की, हे वाघ आणि अस्वल नेहमीचे नाहीत, ती संशय आणि गोंधळाने दोघांकडे पाहू लागली. आपली शिंगं उगारून ती दोघांवर गुरकावू लागली. चिमणरावांनी डरकाळी फोडून व आपले तीक्ष्ण दात दाखवून तिला घाबरवण्याचा प्रयत्न केला, परंतु ती त्याला बधली नाही. अब्दुलने हाताने तिला चापट मारली. तेव्हा चिडून ती दोघांवर धावून गेली.

प्रेक्षकांनी पाहिले की अस्वल घावरून तंबूच्या खांबावर चढले. हा त्यांना प्रयोगातील पूर्वनियोजित भाग आहे असे वाटले. परंतु अस्वल हातातून निसटल्यामुळे चिडून ती गाय आता चिमणराव म्हणजेच वाघावर धावून गेली. अशा संकटसमयी पूर्वी ठरवलेला सगळा बनाव आणि घेतलेले वाघाचे सोंग विसरून भितीने किंचाळत चिमणराव पळू लागले, ‘वाचवा, प्रोफेसरसाहेब, वाचवा!’ गायीला घाबरुन पळणारा वाघ पाहून प्रेक्षक गोंधळात पडले.पुढे त्यांना या नाटकाची कल्पना आली.

त्यांनी वाघाचे सोंग उतरवून चिमणरावांना बेदम मारले इतके की ते वेदनेने बेशुद्ध होऊन पडले. अशा प्रकारे चिमणराव प्रोफेसर सर्कसवाले यांना सर्कशीच्या प्रयोगासाठी सहकार्य करण्याचा प्रयत्न करत असताना प्रयोगाचा मात्र फज्जा उडाला.

https://www.evidyarthi.in/

3. समानार्थकशब्दान् लिखत ।
मनः, गौः, व्याघ्रः, सैनिकः, क्रीडा, वेदना, भाषणम्, उत्कण्ठा, मनुष्यः, शृङ्गे, दन्ताः, उत्तमानम्

प्रश्न 1.
समानार्थकशब्दान् लिखत ।
मनः, गौः, व्याघ्रः, सैनिकः, क्रीडा, वेदना, भाषणम्, उत्कण्ठा, मनुष्यः, शृङ्गे, दन्ताः, उत्तमाङ्गम्
उत्तरम् :

- मग्नः – रतः, लीनः ।
- गौः – धेनुः, माहेयी, सौरभेयी, उस्रा, माता, शृङ्गिणी।
- व्याघ्रः – शार्दूलः, द्विपी ।
- सैनिकः – भटः, योध्दा, सेनारक्षः, योधः ।
- क्रीडा – खेलः।
- वेदना – संवेदः, निर्वेशः, उपलम्भः।
- उत्कण्ठा – उत्सुकता।
- भाषणम् – व्याहारः, भाषितम्।
- मनुष्यः – नरः, मानुषः, मर्त्यः, मनुजः, मानवः ।
- शृङ्गे – ककुदे, विषाणे।
- दन्ताः – रदनाः, दशनाः।
- उत्तमाङ्गम् – मस्तकम्, शिरः, शीर्षम्, मूर्धा।

4. विरुद्धार्थकशब्दान् लिखत ।
समाप्य, प्राक्, विस्मृत्य, कृशः

प्रश्न 1.
विरुद्धार्थकशब्दान् लिखत ।
समाप्य, प्राक्, विस्मृत्य, कृशः
उत्तरम् :

- समाप्य × आरभ्य ।
- प्राक् × अनन्तरम्।

- विस्मृत्य × स्मृत्वा ।
- कृशः × बलवान, बलिष्ठः।

5. प्रश्ननिर्माणं कुरुत।।

प्रश्न अ.
अहं बालैः सह पत्रक्रीडायां मनः आसम् ।
उत्तरम् :
अहं कै: सह पत्रक्रीडायां मग्न: आसम्?

प्रश्न आ.
धेनुः वास्तविकी एव ।
उत्तरम् :
माहेयी / सौरभेयी / गौः / उस्रा / माता / शृङ्गिणी तु वास्तविकी एव।

प्रश्न इ.
सर्कसस्वामिनः विवशता मया अवगता ।
उत्तरम् :
कस्य विवशता मया अवगता?

प्रश्न ई.
भल्लूकवेशे अब्दुलः शोभेत ।
उत्तरम् :
भल्लूकवेषे कः शोभेत?

प्रश्न उ.
महिला मयि पाषाणखण्डान् अक्षिपत् ।
उत्तरम् :
महिला मयि कान् अक्षिपत्?

https://www.evidyarthi.in/

प्रश्न ऊ.
गौः मञ्चं समागता ।
उत्तरम् :
का मञ्चं समागता?

6. कः कं वदति ?

प्रश्न अ.
'विज्ञापनं कृत्वा प्रवेशपत्राणि अपि विक्रीतानि ।'
उत्तरम् :
सर्कसक्रीडास्वामी लेखकं चिमणरावं वदति।

प्रश्न आ.
किं धेनुरपि ...?'
उत्तरम् :
लेखक : चिमणराव : सर्कसक्रीडास्वामिनं वदति।

प्रश्न इ.
'चायं पातुम् इच्छति किम्?'
उत्तरम् :
राघुः चिमणरावं/ लेखकं वदति।

7. विशेषण-विशेष्याणां मेलनं कुरुत ।

प्रश्न 1.
विशेषण-विशेष्याणां मेलनं कुरुत ।

विशेषणम्	विशेष्यम्
लोकप्रियः	आकर्षणम्
सर्वोच्चम्	शुल्कम्

बहुरूपधारिणी	व्याघ्रान्
अधिकम्	प्रेक्षकाः
अधिक:	प्रेक्षकेषु
भीत:	सहभोजनकार्यक्रमः
पञ्जरस्थितान्	नरौ
सम्भ्रान्ताः	सम्पर्दः
त्रीणि	व्याघ्रभल्लूको
निमग्रेषु	बाल:
परिचितौ	आसनानि

उत्तरम् :

विशेषणम्	विशेष्यम्
लोकप्रियः	सहभोजनकार्यक्रमः
सर्वोच्चम्	आकर्षणम्
बहुरूपधारिणी	नरौ
अधिकम्	शुल्कम्
अधिक:	सम्पर्दः
भीत:	बाल:
पञ्जरस्थितान्	व्याघ्रान्
सम्भ्रान्ताः	प्रेक्षकाः
त्रीणि	आसनानि
निमग्रेषु	प्रेक्षकेषु

https://www.evidyarthi.in/

परिचितौ	व्याघ्रभल्लूको

8. अमरकोषात् शब्दं प्रयुज्य वाक्यं पुनर्लिखत ।

प्रश्न अ.
धेनुः तु वास्तविकी एव ।
उत्तरम् :
धेनुः कीदृशी?

प्रश्न आ.
मम उत्तमाङ्गम् उपचारपट्टिकाभिः विभूषितम् ।
उत्तरम् :
मममस्तकम् / शिरः/ शीर्षम् / मूर्धा / मस्तकः उपचारपट्टिकाभिः विभूषितम्।

9. सूचनानुसारं कृतीः कुरुत ।

प्रश्न अ.
पत्रक्रीडायां मनः आसम् अहम् । (बहुवचने लिखत।)
उत्तरम् :
पत्रक्रीडायां मग्नाः आस्म वयम्।

प्रश्न आ.
जनाः न सन्तुष्टाः । (एकवचने लिखत)
उत्तरम् :
जनः न सन्तुष्टः।

प्रश्न इ.
प्रेक्षकाः मां निघृणं ताडितवन्तः । (वाच्यपरिवर्तनं कुरुत ।)
उत्तरम् :
प्रेक्षकैः अहं निघृणं ताडितः।